

«Η ΕΜΙΝΕ ΓΕΣΙΜ ΜΠΕΝΤΛΕΚ, μέσα από το πρίσμα της λογοτεχνίας, έχει συμβάλει σημαντικά στην κατανόηση των επιπτώσεων που είχε η Σύμβαση της Λωζάνης του 1923 στη ζωή των καθημερινών ανθρώπων. Το βιβλίο της παρέχει στοιχεία σχετικά με την αναστάτωση που προκάλεσε η υποχρεωτική ανταλλαγή πληθυσμών του 1923, μοναδική στο είδος της αφού διέθετε διεθνή επικύρωση, ενώ παράλληλα αποτελεί καίριο ορόσημο στις ιστορίες Τουρκίας και Ελλάδας.

Η ανάλυση της Μπεντλέκ επικεντρώνεται σε τρία μυθιστορήματα, ένα ελληνικό (της Σωτηρίου), ένα τουρκικό (του Γιαλτσίν) και ένα αγγλικό (του ντε Μπερνιέρ). Επιπλέον, η ερμηνεία της βασίζεται σε ένα ευρύτερο φάσμα βιβλιογραφίας στον κλάδο των κοινωνικών επιστημών, γεγονός που εμπλουτίζει την ανάλυσή της. Κάνει μνεία στα μακροχρόνια προβλήματα προσαρμογής που αντιμετωπίζουν όσοι εκτοπίζονται βίαια από τις πατρίδες τους. Το ενδιαφέρον της για τις διάφορες αλληλοεπικαλυπτόμενες ταυτότητες του πληθυσμού κατά την ύστερη οθωμανική περίοδο απηχεί τη βαθιά κοσμοπολίτικη ποιότητα ζωής που χαρακτήριζε εκείνη την πολυεθνοτική αυτοκρατορία.

Δεδομένων των τάσεων μαζικής μετανάστευσης που παρατηρούνται στις μέρες μας, οι αντιστοιχίες με περιόδους του παρελθόντος είναι εύστοχες και εντυπωσιακές. Το παρόν βιβλίο αποτελεί μια επίκαιρη και πολύτιμη συμβολή και ξεχωρίζει ως μια σκληρή υπενθύμιση ενός πολύχρωμου κόσμου, τα απομεινάρια του οποίου βρίσκονται σε στάδιο αποσύνθεσης, με τραγικό κόστος σε ανθρώπινες ζωές για ολόκληρη την περιοχή».

Renée Hirschon,
Senior Research Fellow στο Κολέγιο St. Peter
και Ανώτερο Μέλος του Κολεγίου St. Anthony
του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης

«Η ΜΕΛΕΤΗ της Εμινέ Γεσίμ Μπεντλέκ κρούει τον κώδωνα του κινδύνου σχετικά με τις παγίδες που θέτει ο ακραίος εθνικισμός —που επί του παρόντος αναζωπυρώνεται σε ορισμένα μέρη του κόσμου—, ο οποίος στις αρχές του 20ού αιώνα οδήγησε στον διαμελισμό μιας ήδη αποδυναμωμένης Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και προκάλεσε ασύλληπτα δεινά σε εκατομμύρια αθώους ανθρώπους, στο πλαίσιο της ανταλλαγής πληθυσμών που επέβαλαν οι νικητρίες δυνάμεις στους ηττημένους. Η Σύμβαση της Λωζάνης του 1923 όρισε τη μεταφορά πληθυσμών με κριτήρια δόγματος, δηλαδή τη μεταφορά Οθωμανών μουσουλμάνων στην Τουρκία και Οθωμανών χριστιανών ελληνικής καταγωγής στα υποτιθέμενα πατρογονικά τους εδάφη. Τόσο οι μουσουλμάνοι όσο και οι χριστιανοί Έλληνες Οθωμανοί αναγκάστηκαν να κάνουν ένα νοητό άλμα και να επανεπινοήσουν τον εαυτό τους ως κάτι διαφορετικό από αυτό που ήταν, ως νέες “φαντασιακές κοινότητες” —σύμφωνα με την εύστοχη έκφραση του Benedict Anderson— σε πολιτιστικά ξένα περιβάλλοντα.

Η Μπεντλέκ χρησιμοποιεί ποικίλες πηγές προκειμένου να ενισχύσει το επιχείρημά της σχετικά με τον έγκυρο χαρακτήρα μιας συλλογικής ταυτότητας που ήταν αυτοκρατορική και ανοιχτή. Η άκρως αντικειμενική οπτική της, η οποία βασίζεται σε λογοτεχνικές, πραγματολογικές και αρχειακές πηγές, προσδίδει ισχύ στο επιχείρημά της και θα παραμείνει για πολύ καιρό ένα από τα βασικά κείμενα για την κατανόηση της τραγωδίας και του τραύματος της *Mübadale* (Ανταλλαγή), καθώς και της αυταπάτης της Μεγάλης Ιδέας. Το βιβλίο παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον για φοιτητές που μελετούν τις έννοιες του κοσμοπολιτισμού, της μετααποικιοκρατίας, του εθνικισμού, καθώς και για φοιτητές συγκριτικής λογοτεχνίας».

Mohamed Bakari,
καθηγητής Γλωσσολογίας και Αφρικανικών Σπουδών,
Πανεπιστήμιο Φατίχ, Ιστανμπούλ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

ΥΠΗΡΕΑ πολύ τυχερή γιατί γνώρισα τρεις ανθρώπους που συνέβαλαν τα μάλα στον ακαδημαϊκό μου βίο. Καταρχήν θα ήθελα να μνημονεύσω τη σχέση μου με την επιβλέπουσα καθηγήτριά μου, την εκλιπούσα Δρ Agnes Clare Brandabur, η οποία πέθανε πρόσφατα, μια εξαιρετική ακαδημαϊκό στον κλάδο της συγκριτικής λογοτεχνίας. Ήταν η πρώτη που μου επέστησε την προσοχή στη Σύμβαση της Λωζάνης. Η κ. Brandabur ήταν ένας εξαιρετικός άνθρωπος που με καθοδήγησε σε κάθε μου βήμα σ' αυτή την έρευνα, επιδεικνύοντας μεγάλο ενδιαφέρον και ενθουσιασμό για την ιστορία και την κοινωνία της Μέσης Ανατολής.

Αισθάνομαι ειλικρινά ευγνώμων στον μέντορά μου όλα αυτά τα χρόνια, τον καθηγητή Mohamed Bakari, διακεκριμένο καθηγητή μεταποικιοκρατικής λογοτεχνίας και γλωσσολογίας. Εκείνος με ενθάρρυνε να ακολουθήσω ακαδημαϊκή καριέρα και με καθοδήγησε όλα αυτά τα χρόνια με υπομονή, παρέχοντάς μου μεγάλη στήριξη και φροντίδα. Του χρωστώ πολλά, επειδή με έμαθε να απολαμβάνω το διάβασμα και τη μάθηση. Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω τον Δρ. Metin Boşnak, ο οποίος διεύρυνε τους ορίζοντές μου και με ενθάρρυνε να ακολουθήσω μεταπτυχιακές σπουδές.

Θερμές ευχαριστίες στη Renée Hirschon, ειδήμονα στο θέμα της ανταλλαγής πληθυσμών, για την πρόσκληση που μου απηύθυνε να επισκεφτώ το Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης καθώς και για τις αναμνήσεις της από τους πρόσφυγες της Μικράς Ασίας, τις οποίες μοιράστηκε μαζί μου. Θα ήθελα επίσης

να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου στους ακαδημαϊκούς Barry Charles Tharaud, Mehmet İrsirli και Ayhan Aktar για τις εύστοχες παρατηρήσεις τους.

Πολύ σημαντική ήταν η συμβολή στην παρούσα έρευνα του Λουί ντε Μπερνιέρ και του Κεμάλ Γιαλτσίν, οι οποίοι μου εξήγησαν τον καίριο ρόλο που διαδραμάτισε η προφορική ιστορία στα έργα τους σχετικά με την ανταλλαγή πληθυσμών. Τους είμαι υπόχρεη για την ειλικρινή στήριξη και την ευγένειά τους. Θα ήθελα να ευχαριστήσω τη Müfide Pekin και τον Tanaş Çimbis, οι οποίοι δέχτηκαν να μου δώσουν συνέντευξη. Τις θερμότερες ευχαριστίες μου στους αγαπημένους μου φίλους Seda και Ali Yalçın.

Είμαι ιδιαίτερα ευγνώμων στο Συμβούλιο Επιστημονικής και Τεχνολογικής Έρευνας της Τουρκίας (TÜBİTAK) για την υποτροφία που μου χορήγησε, η οποία μου έδωσε τη δυνατότητα να ολοκληρώσω την παρούσα έρευνα στο Κολέγιο St. Peter του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης.

Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω το ακαδημαϊκό ίδρυμα στο οποίο εργάζομαι τώρα, το Πανεπιστήμιο Bingöl, για την επιχορήγηση της έκδοσης του βιβλίου και για τη συναδελφική ατμόσφαιρα με την οποία με περιβάλλει αφότου έγινα μέλος του.

Τέλος, ευχαριστώ τον σύζυγό μου Γιακούπ και την κόρη μου Φέρντα, που έδωσαν νόημα στη ζωή μου. Χρωστάω επίσης πολλά στους αδερφούς και την αδερφή μου, οι οποίοι με εμπιστεύονται και με στηρίζουν με φροντίδα και τρυφερότητα σε όλη μου τη ζωή.

ΣΗΜΕΙΩΜΑ
ΤΟΥ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ ΕΠΙΜΕΛΗΤΗ

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ *Η ανταλλαγή πληθυσμών του 1923: Τραύμα και φαντασιακές κοινότητες σε Ελλάδα και Τουρκία* της Εμινέ Γεσίμ Μπεντλέκ ασχολείται με το τραύμα της ελληνοτουρκικής ανταλλαγής πληθυσμών. Η μελέτη της, δημοσιευμένη στα αγγλικά το 2016 (από τον εκδοτικό οίκο I.B. Tauris στο Λονδίνο), συνδέεται χρονικά με την εκατονταετηρίδα από την υπογραφή της Σύμβασης της Ανταλλαγής στη Λωζάνη της Ελβετίας (30 Ιανουαρίου 1923). Η Μπεντλέκ, επίκουρη καθηγήτρια Αγγλικής Γλώσσας και Φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο Bingöl της Τουρκίας, μελετά το θέμα της από τη σκοπιά της συγκριτικής λογοτεχνίας, της προφορικής ιστορίας και της μετααποικιακής θεωρίας. Η Μπεντλέκ δεν ξαναγράφει την Ιστορία ούτε κομίζει νέα ιστορικά στοιχεία και τεκμήρια. Η συγγραφή της έχει σκοπό να προσφέρει μιαν άλλη ανάγνωση και ερμηνεία του παρελθόντος από τα κάτω και έτσι πρέπει να αντιμετωπιστεί από το ελληνικό αναγνωστικό κοινό.

Όπως δηλώνει η ίδια στην Εισαγωγή της, στόχος του βιβλίου της είναι να συμβάλει στη συμφιλίωση Ελλήνων και Τούρκων, δύο γειτονικών λαών του Αιγαίου οι οποίοι συγκρούστηκαν κατά το πρώτο τέταρτο του 20ού αιώνα, με την άνοδο του εθνικισμού. Η μετάφραση της μελέτης της στα ελληνικά έρχεται λοιπόν να συμπληρώσει μια σειρά από ομόλογα έργα, που στηλιτεύουν τον εθνικισμό στις δύο όχθες του Αιγαίου, όπως το *Ελλάδα και Τουρκία: Πολίτης και έθνος-κράτος* σε επιμέλεια της Θάλειας Δραγώνα και του Birtek Faruk, και *Το*

*βάσανο της Ιστορίας: Ο εθνικισμός στην Ελλάδα και στην Τουρκία των Umut Özkerimli και Σπύρου Α. Σοφού.**

Η Μπεντλέκ επιχειρεί με συστηματικό τρόπο να τεκμηριώσει και να αναδείξει την αυτοκρατορική ταυτότητα των Ελλήνων της Μικράς Ασίας πριν από την Ανταλλαγή του 1923, βασισμένη σε τρία λογοτεχνικά έργα. Καθένας από τους συγγραφείς αποτύπωσε την ιστορία μέσα από τα μάτια των θυμάτων, όχι των νικητών. Τα λογοτεχνήματα αυτά είναι τα *Ματωμένα χρώματα της Διδώς Σωτηρίου*, τα *Πουλιά χωρίς φτερά του Άγγλου μυθιστοριογράφου Λουί ντε Μπερνιέρ*** και το *Μια προίκα αμανάτι: Οι άνθρωποι της ανταλλαγής του Κεμάλ Γιαλτσίν.**** Δεδηλωμένος τελικός στόχος της Μπεντλέκ είναι να δείξει ότι οι ορθόδοξοι χριστιανοί της Ανατολίας δεν διαπνέονταν από ελληνικά εθνικιστικά αισθήματα, διότι η κουλτούρα και οι παραδόσεις τους ήταν σχεδόν ίδιες με εκείνες των μουσουλμάνων Τούρκων της Ανατολίας, με τους οποίους συμβίωσαν επί αιώνες. Η συγκινητική ιστορία των ανταλλαξιμίων της Μικράς Ασίας δείχνει ότι οι Τούρκοι και οι Έλληνες ήταν σε θέση να συμβιώνουν πριν από την άνοδο του εθνικισμού και του πολέμου στα Βαλκάνια και την Εγγύς Ανατολής το 1912, κάτι το οποίο επιβεβαιώνεται μάλιστα και από τις γραπτές πηγές και τα διπλωματικά αρχεία.

Οι ελληνορθόδοξοι ήταν οργανικό κομμάτι του *μιλλέτ-ι-Ρουμ* της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας μέχρι την ανταλλαγή

* Τα δύο βιβλία κυκλοφόρησαν στα ελληνικά το 2006 και το 2008 από τις εκδόσεις Αλεξάνδρεια και Καστανιώτη αντίστοιχα. (Όλες οι υποσέλιδες σημειώσεις είναι του επιστημονικού επιμελητή, εκτός εάν αναφέρεται διαφορετικά.)

** Τα *Πουλιά χωρίς φτερά του Λουί ντε Μπερνιέρ* κυκλοφόρησαν στα ελληνικά το 2007 από τις εκδόσεις Ψυχογιός (μτφρ. Μαρία Αγγελίδου, επιμ. Αρετή Μπουκάλα).

*** Το *Μια προίκα αμανάτι: Οι άνθρωποι της ανταλλαγής* κυκλοφόρησε το 2000 από τις εκδόσεις «Νέα Σύνορα»-Α.Α. Λιβάνη (μτφρ. Αγγέλα Φωτοπούλου, επιμ. Τόνια Χουρχούλη).

πληθυσμών το 1923. Το εντυπωσιακό είναι ότι οι πρόσφυγες διατήρησαν την αυτοκρατορική τους ταυτότητα και την κοσμοαντίληψη του Ρωμιού μετά την Ανταλλαγή για περισσότερο από μία γενιά μετά την εγκατάστασή τους στην Ελλάδα. Όπως μας πληροφορεί η Renée Hirschon (η Αμερικανίδα ανθρωπολόγος που έκανε επιτόπια έρευνα στην Παλαιά Κοκκινιά τη δεκαετία του 1970),* ο βασικός μηχανισμός της διατήρησης της ταυτότητας του «πρόσφυγα» ήταν η μνήμη, η παράδοση και η υλική και άυλη πολιτισμική κληρονομιά. Η ταυτότητα των προσφύγων τούς διαφοροποίησε από τους ντόπιους και δημιούργησε εξ αρχής ένα βαθύ ρήγμα μεταξύ τους. Γι' αυτό η Μπεντλέκ χρησιμοποιεί τον όρο «φαντασιακές κοινότητες», που επινόησε ο Βρετανός ανθρωπολόγος και πολιτικός επιστήμονας Benedict Anderson (1983),** για να περιγράψει ακριβώς αυτή την ατελή ενσωμάτωση των Μικρασιατών προσφύγων στο ελληνικό έθνος. Πέραν του τραύματος της Καταστροφής, η πολλάκις ρατσιστική αντιμετώπιση από τους γηγενείς έκανε τους πρόσφυγες του 1922 να βιώσουν την εγκατάστασή τους στην Ελλάδα ως μια μορφή εξορίας.

Το Μικρασιατικό Ζήτημα και η Έξοδος των Μικρασιατών χριστιανών από τις εστίες τους ήταν αναμφίβολα ένα κατακλυσμιαίο και τραυματικό γεγονός. Το Μικρασιατικό Ζήτημα προέκυψε ξαφνικά για την Ελλάδα την άνοιξη του 1914, όταν 150.000-200.000 ομογενείς από τη Δυτική Μικρά Ασία και την Ανατολική Θράκη κατέφυγαν μαζικά ως πρόσφυγες στην ελ-

* Η μελέτη-σταθμός της Renée Hirschon *Κληρονόμοι της Μικρασιατικής Καταστροφής: Η κοινωνική ζωή των Μικρασιατών προσφύγων στον Πειραιά* εκδόθηκε στα ελληνικά από το Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης το 2004 (μτφρ. Κώστας Κουρεμένος, επιμ. Ελιάννα Χουρμουζιάδου και Βασιλική Χρυσανθοπούλου).

** Πρβλ. Benedict Anderson, *Φαντασιακές κοινότητες: Στοχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του εθνικισμού*, μτφρ. Ποθητή Χαντζαρούλα, επιμ. Έφη Γαζή, Νεφέλη, Αθήνα 1997, σ. 26-28. Η μετάφραση στα ελληνικά βασίστηκε στη δεύτερη έκδοση του 1991.

ληνική επικράτεια (στη Μυτιλήνη, στη Χίο, στη Θεσσαλονίκη και αλλού), εκδιωγμένοι από τους Νεότουρκους. Σκοπός της νεοτουρκικής Τριανδρίας (Εμβέρ - Ταλαάτ - Τζεμάλ Πασά) ήταν να εκκαθαρίσουν, μέσα σε ελάχιστο χρονικό διάστημα, τις στρατηγικές αυτές περιοχές (δηλαδή τα βιλαέτια Αδριανουπόλεως, Προύσας και Αϊδινίου) από το ελληνορθόδοξο στοιχείο τους και να τις διασφαλίσουν από μια ενδεχόμενη ελληνική ή βουλγαρική επίθεση.*

Ο ανθελληνικός και ευρύτερα αντιχριστιανικός διωγμός κορυφώθηκε στα χρόνια του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου, με σκοπό να ομογενοποιηθεί εθνικά η ασιατική Τουρκία. Καίρια είναι η επισήμανση του Henry Morgenthau (Αμερικανού πρεσβευτή στην Κωνσταντινούπολη το διάστημα 1913-16) ότι ο αντιχριστιανικός διωγμός συνιστούσε μια «προσχεδιασμένη και ανελέητη κρατική πολιτική», ένα συμπέρασμα στο οποίο επίσης καταλήγουν τόσο το Οικουμενικό Πατριαρχείο όσο και οι ελληνικές και οι ευρωπαϊκές διπλωματικές αρχές στην Κωνσταντινούπολη και τη Σμύρνη.** Το εθνικιστικό μένος των Νεότουρκων ξεπέρασε τότε κάθε όριο. Η γενοκτονία των Αρμενίων έχει τύχει ευρύτερης δημοσιότητας και αναγνώρισης σε διεθνές πολιτικό επίπεδο, με τελευταίο παράδειγμα τον Πρόεδρο των ΗΠΑ Τζο Μπάιντεν (24 Απριλίου 2021).*** Σε ιστορικό επίπεδο, μετά το 2010 ο ανελέητος διωγμός εις βάρος

* Φουάτ Ντουντάρ, *Ο κώδικας της σύγχρονης Τουρκίας: Η μηχανική των εθνοτήτων της «Ένωσης και Προόδου» (1913-1918)*, μτφρ. Νίκος Ουζούνoglου, Λιάνα Μυστακίδου και Αλεξάνδρα Μωυσίδου, greekworks.com, Αθήνα 2014, σ. 198-220. Ιωάννης Δ. Στεφανίδης, «Η διπλωματία του Βενιζέλου και τα νησιά του Βορειοανατολικού Αιγαίου από το τέλος των Βαλκανικών Πολέμων έως την έκρηξη του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου», *Λεσβιακά ΚΕ΄* (2016), σ. 526-528. Σπυρίδων Γ. Πλουμίδης, *Τα μυστήρια της Αιγηίδος: Το Μικρασιατικό Ζήτημα στην ελληνική πολιτική (1891-1922)*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 2016, σ. 90-98, 140-141.

** Στο ίδιο, σ. 99, 159-164.

*** <https://time.com/5959135/biden-armenia-genocide/> (προσπέλαση: 20 Οκτωβρίου 2021).

των χριστιανών της Ανατολής στα χρόνια του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου έχει τύχει ενδελεχούς μελέτης από έγκριτους Τούρκους ιστορικούς της Διασποράς, και οι σχετικές μελέτες τους έχουν δει το φως της δημοσιότητας από τους εκδοτικούς οίκους των πανεπιστημίων της Οξφόρδης, του Harvard και του Princeton.* Στα καθ' ημάς, η γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου έχει τεκμηριωθεί ιστορικά και αναγνωριστεί από τη Βουλή των Ελλήνων (1994).**

Εκτός όμως από την ιστορική μνήμη, που υπόκειται στους αυστηρούς κανόνες και στην πειθαρχία του επιστημονικού λόγου, υπάρχει και η ατομική ή η συλλογική μνήμη των θυμάτων, τα οποία νιώθουν μια παράλογη εξάρτηση της ατομικής τους ύπαρξης από τα ιστορικά δρώμενα.*** Στην ανακάλυψη της συλλογικής μνήμης έρχεται να συμβάλει καταλυτικά η προφορική ιστορία. Όπως μας υπενθυμίζει η Μπεντλέκ, η

* Βλ. ενδεικτικά: Uğur Ümit Üngör, *The Making of Modern Turkey: Nation and State in Eastern Anatolia, 1913-1950*, Oxford University Press, Οξφόρδη 2012 [2011], σ. 55-106 (κεφ. 2: «Genocide of Christians, 1915-16»); Taner Akçam, *The Young Turks' Crime against Humanity: The Armenian Genocide and Ethnic Cleansing in the Ottoman Empire*, Princeton University Press, Πρίνστον, Νιου Τζέρσι, 2012; Benny Morris και Dror Ze'evi, *The Thirty-Year Genocide: Turkey's Destruction of Its Christian Minorities, 1894-1924*, Harvard University Press, Κέμπριτζ, Μασ., 2019.

** Βλ. ενδεικτικά: Βλάσης Αγτζίδης (επιμ.), *Η γενοκτονία στην Ανατολή. Από την Οθωμανική Αυτοκρατορία στο έθνος-κράτος, Ελευθεροτυπία*, (Ιστορικά), Αθήνα 2003; Μιχάλης Χαραλαμπίδης και Κώστας Φωτιάδης, *Πόντιοι – Δικαίωμα στη Μνήμη*, Γόρδιος, Αθήνα 2003; Κωνσταντίνος Ε. Φωτιάδης, *Η γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου*, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων, Αθήνα 2004.

*** Γιώργος Κόκκινος, «Η δυναμική της μνήμης και της λήθης στη δημόσια σφαίρα και οι νόμοι για τη μνήμη στη Γαλλία», στο Γιώργος Κόκκινος, Έλλη Λεμονίδου και Βλάσης Αγτζίδης (επιμ.), *Το τραύμα και οι πολιτικές της μνήμης: Ενδεικτικές όψεις των συμβολικών πολέμων για την Ιστορία και τη Μνήμη*, Ταξιδευτής, Αθήνα 2010, σ. 39, 47-48.

κοινωνική ανθρωπολόγος Elizabeth Tonkin, στο βιβλίο της *Narrating Our Past*, επισημαίνει ότι οι άνθρωποι έχουν μια «καταγεγραμμένη ιστορία» και μια «βιωμένη ιστορία».* Οι προσωπικές αυτές καταθέσεις μνήμης βάζουν τον αναγνώστη στο κλίμα της εποχής και από παθητικό γνώστη και συλλέκτη πληροφοριών τον μεταβάλλουν σε ενεργό «αυτόπτη» των συγχρονιστικών γεγονότων του παρελθόντος. Άλλωστε, ο καλύτερος τρόπος για να προσεγγίσεις το τραύμα της Μικρασιατικής Καταστροφής και να λογαριαστείς με τα ακραία γεγονότα της είναι να χρησιμοποιήσεις μεταφορικά «μέση φωνή» και υβριδικές μορφές ιστορίας, μνήμης και λογοτεχνίας που έχουν χαρακτήρα αναπαράστασης και οι οποίες βρίσκονται συναισθηματικά πλησιέστερα προς την τραυματική πραγματικότητα.**

Έτσι, πέρα από τα τρία μυθιστορήματα, η ανάλυση της Μπεντλέκ βασίζεται σε ένα ευρύ φάσμα βιβλιογραφίας στον κλάδο των κοινωνικών επιστημών (της κοινωνικής ανθρωπολογίας, της κοινωνιολογίας, της προφορικής ιστορίας και της πολιτικής επιστήμης), γεγονός που εμπλουτίζει και ενισχύει τη λογοτεχνική ερμηνεία της. Τα κείμενα των προφορικών συνεντεύξεων, που ανθολογεί, είναι χρήσιμα για την κατανόηση της τραγωδίας και του τραύματος της *Mübadele* (Ανταλλαγής). Οι προφορικές μαρτυρίες που παραθέτει η συγγραφέας κινούνται στο μεταίχμιο μεταξύ ιστορίας και μνήμης, αλλά και ανάμεσα στο παρελθόν και το παρόν.*** Άλλωστε, η προφορική ιστο-

* Elizabeth Tonkin, *Narrating Our Pasts: The Social Construction of Oral History*, Cambridge University Press, Κέμπριτζ 1992, σ. 9.

** Αντώνης Λιάκος, *Πως το παρελθόν γίνεται ιστορία*, Πόλις, Αθήνα 2007, σ. 226-227.

*** Πρβλ. Δήμητρα Λαμπροπούλου, «Η προσωπική μαρτυρία στην ιστορία: Πράξη, τεκμήριο, επιστημολογικό εργαλείο», στο Δημήτρης Δημητρόπουλος, Βαγγέλης Καραμανωλάκης, Νίκη Μαρωνίτη και Παντελής Μπουκάλας (επιμ.), *1821 και απομνημόνευμα: Ιστορική χρήση και ιστοριογραφική γνώση*, Πρακτικά συνεδρίου (Αθήνα, 21-22 Μαρτίου 2019), Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων, Αθήνα 2020, σ. 264.

ρία είναι «βιωμένη ιστορία» βασισμένη στη μνήμη, την οποία αφηγούνται όσοι την έζησαν. Η προφορική μαρτυρία δεν είναι ένα τεκμήριο αλλά ένα ίχνος και μια αναπαράσταση του παρελθόντος στο παρόν. Αντιθέτως, η επίσημη ιστορία είναι η καταγεγραμμένη ιστορία των αυτοκρατοριών ή των κρατών, η οποία τεκμηριώνεται από τους ιστορικούς. Εδώ ακριβώς βρίσκεται το συγκριτικό πλεονέκτημα της προφορικής ιστορίας. Ο Paul Thompson, ένας μύστης αυτού του κλάδου της ιστορικής επιστήμης, θεωρεί την προφορική ιστορία περισσότερο δημοκρατική σε σύγκριση με τη συμβατική ιστορία, ακριβώς διότι δίνει βήμα σε διαφορετικές φωνές.*

Μέσω της υποκειμενικότητας και της αφηγηματικότητας της, η προφορική ιστορία παρέχει στους ερευνητές και στο κοινό μια διαφορετική προοπτική μέσα από την οποία μπορούν να αξιολογήσουν ελεύθερα το παρελθόν. Σύμφωνα με τον Alessandro Portelli (έναν ακόμη ειδικό της προφορικής ιστορίας), «οι προφορικές πηγές μάς λένε όχι τι έκαναν οι άνθρωποι, αλλά και τι ήθελαν να κάνουν, τι θεωρούσαν τότε ότι έκαναν και τι πιστεύουν τώρα για κείνες τις πράξεις τους».** Η σπουδαιότητα της προφορικής μαρτυρίας δεν έγκειται λοιπόν στην πιστή αναφορά της σε πραγματικά γεγονότα αλλά στην απόκλιση από αυτά, καθώς δίδεται έμφαση στη φαντασία, στον συμβολισμό και τις επιθυμίες των υποκειμένων.***

Ο Βασίλης Καραπάς, Μικρασιάτης πρόσφυγας από την Καισάρεια, κι ένας από τους ανθρώπους της ανταλλαγής του Κεμάλ Γιαλτσίν (βλ. παραπάνω), είπε στη συνέντευξή του ότι στην Ελλάδα έζησαν, ο ίδιος κι η οικογένειά του, περίπου έναν χρόνο στο ίδιο σπίτι μαζί με μουσουλμάνους. Το παράδοξο και

* Paul Thompson, *The Voice of the Past: Oral History*, Oxford University Press, Οξφόρδη/Νέα Υόρκη 2000, σ. 9.

** Alessandro Portelli, «What makes oral history different», στο Robert Perks και Alistair Thomson (επιμ.), *Oral History Reader*, Routledge, Νέα Υόρκη 1998, σ. 67.

*** Στο ίδιο, σ. 68.

η ειρωνεία της Ιστορίας είναι ότι οι πρόσφυγες της Μικράς Ασίας μιλούσαν τουρκικά, ενώ οι ντόπιοι μουσουλμάνοι μιλούσαν ελληνικά, Παρόλο που δεν μπορούσαν να επικοινωνήσουν καλά, είχαν καλές σχέσεις μεταξύ τους στο διάστημα της κοινής συγκατοίκησής τους. Η χαρακτηριστική περίπτωση του Καραπά καταδεικνύει τη δυνατότητα ομαλής συμβίωσης χριστιανών και μουσουλμάνων στην οθωμανική Ανατολή. Μέχρι το 1923, Έλληνες και Τούρκοι μοιράζονταν εν πολλοίς μια κοινή γλώσσα και κουλτούρα.

Εντέλει, οι προφορικές μαρτυρίες των θυμάτων της Ανταλλαγής περιέχουν κοινωνικά μηνύματα για τις μελλοντικές γενιές. Αυτά τα κοινωνικά μηνύματα είναι απαραίτητα για την αποτροπή περαιτέρω θηριωδιών και μίσους μεταξύ των νεότερων γενειών. Η μελέτη της Μπεντλέκ ανοίγει λοιπόν ένα παράθυρο ευκαιρίας, ώστε οι μελλοντικές γενιές Ελλήνων και Τούρκων να «δράσουν ως μέλη μιας εκτεταμένης οικογένειας τα οποία βρίσκονται μεν σε συνεχή διαμάχη, αλλά παράλληλα διατηρούν τους βαθύτερους δυνατούς δεσμούς». Έτσι, θα μπορέσουν ίσως να ξεπεράσουν τις εθνικιστικές τους προκαταλήψεις, να συμφιλιωθούν και να αντιληφθούν την κοινή κληρονομιά που τους ενώνει. Η Καταστροφή και η Έξοδος του 1922 είναι σίγουρα μια προειδοποίηση από την Ιστορία, η οποία δεν πρέπει να επαναληφθεί.

Σπυρίδων Γ. Πλουμίδης

Αναπληρωτής Καθηγητής Νεότερης
και Σύγχρονης Ελληνικής Ιστορίας, ΕΚΠΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΣΤΟΧΟΣ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ είναι να συμβάλει στη συμφιλίωση Ελλήνων και Τούρκων, των λαών δύο γειτονικών χωρών του Αιγαίου που συγκρούστηκαν κατά το πρώτο τέταρτο του 20ού αιώνα, με την άνοδο του εθνικισμού. Στο βιβλίο αναλύεται, με βάση τρία λογοτεχνικά έργα, η αυτοκρατορική ταυτότητα των Ελλήνων της Μικράς Ασίας, του *μιλλέτ-ι-Ρουμ* της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, μετά την ανταλλαγή πληθυσμών που έλαβε χώρα το 1923 μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας. Τα έργα αυτά είναι τα *Ματωμένα χώματα* της Διδώς Σωτηρίου, τα *Πουλιά χωρίς φτερά* του Λουί ντε Μπερνιέρ και το *Μια προίκα αμανάτι: Οι άνθρωποι της ανταλλαγής*¹ του Κεμάλ Γιαλτσίν. Με τη Σύμβαση της Λωζάνης εγκρίθηκε η υποχρεωτική ανταλλαγή πληθυσμών στο Αιγαίο αμέσως μετά το τέλος του Ελληνοτουρκικού πολέμου (1919-1922). Περισσότεροι από ένα εκατομμύριο άνθρωποι εκτοπίστηκαν με κριτήριο τη θρησκευτική τους πίστη. Οι ορθόδοξοι χριστιανοί της Μικράς Ασίας* προωθήθηκαν στην Ελλάδα, ενώ οι μουσουλμάνοι της Ελλάδας στάλθηκαν στην Τουρκία. Στο παρόν βιβλίο αναλύονται μόνο η ζωή των Ελλήνων της Μικράς Ασίας και η ταυτότητα που διαμόρφωσαν εντός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, όπως αυτές προβάλλονται στα λογοτεχνικά έργα που έχουν επιλεγεί. Η ζωή των μουσουλμάνων Τούρκων που απελάθηκαν από την Ελλάδα δεν αποτελούν αντικείμενο του παρόντος

* Η ελληνοτουρκική Σύμβαση Ανταλλαγής αφορούσε και τους χριστιανούς ορθοδόξους της Ανατολικής Θράκης.

βιβλίου. Στόχος είναι να δοθεί έμφαση στην αυτοκρατορική ταυτότητα των προσφύγων της Μικράς Ασίας και στη διαδικασία ενσωμάτωσης των ιδίων και του οθωμανικού παρελθόντος τους στην ελληνική κοινωνία.

Οι Έλληνες της Μικράς Ασίας ήταν γηγενείς της Ανατολίας, οι οποίοι χαρακτηρίζονταν επίσης ως ορθόδοξοι χριστιανοί της Μικράς Ασίας πριν από την άνοδο του εθνικισμού. Κατά την οθωμανική περίοδο συγκροτούσαν το *μιλλέτ-ι-Ρουμ* και ήταν αυτόνομοι. Ωστόσο, με βάση την εθνικιστική ιδεολογία, αυτοί οι λαοί της Μικράς Ασίας θεωρήθηκαν «Έλληνες» και απελάθηκαν στα «πατρογονικά» τους εδάφη. Ορισμένοι ορθόδοξοι χριστιανοί της Μικράς Ασίας ήταν τουρκόφωνοι* και η κουλτούρα τους διέφερε από εκείνη των γηγενών Ελλήνων. Στόχος μου είναι να δείξω ότι οι ορθόδοξοι χριστιανοί της Ανατολίας δεν διαπνέονταν από ελληνικά εθνικιστικά αισθήματα διότι η κουλτούρα και οι παραδόσεις τους ήταν σχεδόν ίδιες με εκείνες των μουσουλμάνων Τούρκων της Ανατολίας, με τους οποίους συμβίωναν επί αιώνες. Κατά συνέπεια, οι ορθόδοξοι χριστιανοί διατήρησαν την αυτοκρατορική ή οθωμανική τους ταυτότητα μετά την απέλασή τους από την Ανατολία.

Στα λογοτεχνικά κείμενα που επιλέχθηκαν για την παρούσα έρευνα παρουσιάζονται διάφορες οπτικές όσον αφορά την ανταλλαγή πληθυσμών, δεδομένου ότι γράφτηκαν σε διαφορετικές χρονικές περιόδους και σε διαφορετικά πλαίσια. Η Διδώ Σωτηρίου, πρόσφυγας και η ίδια, δημοσίευσε το βιβλίο της *Ματωμένα χρώματα* το 1962, στην τεσσαρακοστή επέτειο της υπογραφής της Σύμβασης της Λωζάνης, και επικεντρώθηκε κυρίως στην άνοδο του εθνικισμού μεταξύ των ορθόδοξων χριστιανών της Μικράς Ασίας. Επιπλέον, κατηγόρησε τις Μεγάλες Δυνάμεις για το ότι ενθάρρυναν την Ελλάδα να εισβάλει στα δυτικά παράλια της Ανατολίας. Ακαδημαϊκές μελέτες σχετικά με το βιβλίο *Ματωμένα χρώματα* προβάλλουν επίσης

* Γνωστοί γενικώς ως Καραμανλήδες.

τις συγκεκριμένες πτυχές του μυθιστορήματος, καθώς και τη σοσιαλιστική οπτική της Σωτηρίου.* Η επιλογή του συγκεκριμένου βιβλίου έγινε για διάφορους λόγους. Καταρχήν, η Σωτηρίου ήταν η ίδια Οθωμανή υπήκοος και πρόσφυγας, γνώστριας του πολιτισμού και της ιστορίας της Ανατολίας. Ως εκ τούτου, τα στοιχεία που παραθέτει είναι ζωτικής σημασίας για την ανάλυση της αυτοκρατορικής ταυτότητας των Ελλήνων της Μικράς Ασίας. Οι παρατηρήσεις της σχετικά με την άνοδο του εθνικισμού στην Ανατολία είναι εντυπωσιακές και κατατοπιστικές, δεδομένου ότι οι γονείς της ήταν εθνικιστές, όπως η ίδια περιγράφει στο ντοκιμαντέρ με τίτλο *Anilarin Tadi: Küçük Asyali Dido Sotiriou* (Το άρωμα των πραγμάτων: Η Διδώ Σωτηρίου από τη Μικρά Ασία). Δεύτερον, ως γνώστρια των πραγμάτων μιλούσε λίγα τουρκικά, και η χρήση τουρκικών λέξεων στο βιβλίο *Ματωμένα χρώματα* υπογραμμίζει την κοινή πολιτιστική κληρονομιά Ελλήνων και Τούρκων. Η Σωτηρίου δίνει συχνά έμφαση στην ειρηνική ζωή των χριστιανών και των μουσουλμάνων στην Ανατολία. Η ίδια η συγγραφέας και το μυθιστόρημά της αποτέλεσαν έμπνευση για την έρευνά μου προκειμένου να κατανοήσω τη ζωή των Οθωμανών υπηκόων και την αντίδρασή τους στον εθνικισμό κατά τη διάρκεια του πρώτου τετάρτου του 20ού αιώνα.

Το δεύτερο λογοτεχνικό έργο που επιλέχθηκε για την παρούσα έρευνα είναι τα *Πουλιά χωρίς φτερά* (*Birds without*

* Η συγγραφέας προφανώς αναφέρεται στις συγγραφές του Γιάννη Κορδάτου (*Ιστορία της Νεώτερης Ελλάδας*, τόμ. Ε', Αθήνα 1958) και του Νίκου Ψυρούκη (*Η Μικρασιατική Καταστροφή. Η Εγγύς Ανατολή μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο 1918-1923*, Αθήνα 1964¹ [1974²]). Η αριστερή οπτική της Διδώς Σωτηρίου αναπτύσσεται αναλυτικά στο δοκίμιό της *Η Μικρασιατική Καταστροφή και η στρατηγική του ιμπεριαλισμού στην Ανατολική Μεσόγειο*, Αθήνα 1975, όπου η Αϊβαλιώτισσα λογοτέχνηδα προστρέχει στο έργο του Ψυρούκη και παραθέτει ολόκληρα αποσπάσματα από το έργο του τελευταίου, κάνοντας παρομοίως λόγο για «πόλεμο των πετρελαίων» και της «ελληνικής ολιγαρχίας» στη Μικρά Ασία.

Wings) του Λουί ντε Μπερνιέρ (Louis de Bernières), το οποίο δημοσιεύτηκε το 2004. Ο συγγραφέας είναι Βρετανός και γνωρίζει καλά την ιστορία της Ανατολίας λόγω οικογενειακών γνωριμιών μέσω του παππού του, ο οποίος πολέμησε κατά τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο στη Μάχη της Καλλίπολης. Ο ντε Μπερνιέρ είναι, σε γενικές γραμμές, αντικειμενικός στον τρόπο που αποτυπώνει τη ζωή των Ελλήνων της Μικράς Ασίας στην Ανατολία. Το ιδιαίτερο ενδιαφέρον του για την ιστορία της Ανατολίας συμπεριλήφθηκε στα θέματα της συνέντευξης που πήρα από τον ίδιο το 2012 στην πλατεία Σόχο του Λονδίνου. Ο ντε Μπερνιέρ αποτυπώνει επίσης την ειρηνική ατμόσφαιρα που επικρατούσε στην Ανατολία μεταξύ των διαφόρων εθνότητων πριν από την άνοδο του εθνικισμού. Τα *Πουλιά χωρίς φτερά* ρίχνουν φως στον τρόπο ζωής και στην ταυτότητα που διαμόρφωσαν οι Έλληνες της Μικράς Ασίας στο πλαίσιο της αυτοκρατορίας. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι δεν έχει γραφτεί καμία κριτική μελέτη για το βιβλίο *Πουλιά χωρίς φτερά*, μολονότι κυκλοφορεί πάνω από μία δεκαετία. Επομένως, η ανάλυση του μυθιστορήματος που επιχειρώ εδώ ενδεχομένως να ενθαρρύνει άλλους κριτικούς να ερευνήσουν και να αναλύσουν από διαφορετικές οπτικές το συγκεκριμένο βιβλίο.

Το τρίτο λογοτεχνικό έργο είναι το *Μια προίκα αμανάτι* του Κεμάλ Γιαλτσίν, Τούρκου υπηκόου, γηγενούς από την πόλη Χονάζ (Honaz, ελλ. Χώνες) της επαρχίας Ντενιζλί. Κατά τη διάρκεια της ανταλλαγής πληθυσμών, οι χριστιανοί γείτονες του παππού του τού εμπιστεύτηκαν μια προίκα, η οποία παρέμεινε στην οικογένεια του Γιαλτσίν επί εβδομήντα χρόνια. Ο Γιαλτσίν συγκινήθηκε από την αφοσίωση του παππού του στους πρώην γείτονές του και, με την ενθάρρυνση του πατέρα του, αποφάσισε να επιστρέψει την προίκα στους ιδιοκτήτες της. Πήγε λοιπόν στην Ελλάδα, μίλησε με πρόσφυγες της Μικράς Ασίας και κατέγραψε τις εμπειρίες τους από την ανταλλαγή πληθυσμών. Το βιβλίο του Γιαλτσίν είναι μια αφήγηση-ντοκουμέντο, η οποία βασίζεται στην προφορική ιστο-

ρία. Επέλεξα να ασχοληθώ με το βιβλίο *Μια προίκα αμανάτι* επειδή οι προφορικές μαρτυρίες των προσφύγων ενισχύουν τη θεωρία μου ότι στην Ελλάδα οι πρόσφυγες διατήρησαν την αυτοκρατορική τους ταυτότητα και διαφοροποιήθηκαν από τους ντόπιους. Αρχικά, το βιβλίο του Γιαλτσίν βραβεύτηκε από την Τουρκική Δημοκρατία, στη συνέχεια όμως χαρακτηρίστηκε «προσβλητικό». Το συγκεκριμένο ζήτημα διευκρινίζεται στο κεφάλαιο 2. Για τον λόγο αυτό, το *Μια προίκα αμανάτι* δεν χαίρει εκτίμησης από όλα τα κοινωνικά στρώματα της Τουρκίας. Κατά την άποψή μου, το συγκεκριμένο βιβλίο προάγει τον ανθρωπισμό και υπενθυμίζει στους Έλληνες και στους Τούρκους πώς ο εθνικισμός κατέστρεψε την ειρηνική τους συνύπαρξη στην Ανατολία. Επιπλέον, οι προφορικές μαρτυρίες των προσφύγων καταδεικνύουν τις διαφορές ανάμεσα στην προφορική ιστορία και τις επίσημες ιστορίες της Ελλάδας και της Τουρκίας, οι οποίες βασίζονται κυρίως στην εθνικιστική ιδεολογία.*

Η σύγχρονη ελληνική και η σύγχρονη τουρκική αντίληψη για τη Σύμβαση της Λωζάνης και την ανταλλαγή πληθυσμών βασίζονται στον εθνικισμό. Οι Έλληνες και οι Τούρκοι της σημερινής εποχής πιστεύουν ότι μέσα από την ανταλλαγή πληθυσμών επιτεύχθηκε η εθνοκάθαρση των εδαφών τους από τον Άλλο. Οι Τούρκοι πιστεύουν ότι οι ορθόδοξοι χριστιανοί ήταν ελληνικής εθνικότητας και ότι η ανταλλαγή πληθυσμών ήταν αναγκαία προκειμένου να συγκροτηθεί μια ομοιογενής Τουρκία. Οι Έλληνες, από την άλλη πλευρά, σκέφτονται με ανάλογο τρόπο επειδή για εκείνους η ομοιογένεια της Ελλάδας μπορούσε να επιτευχθεί μόνο μέσα από τον εκτοπισμό των

* Η τοποθέτηση εδώ της συγγραφέως είναι κάπως ισοπεδωτική. Αγνοεί έναν μεγάλο όγκο της ελληνικής ακαδημαϊκής παραγωγής (πρωτίστως εκείνον του Κέντρου Μικρασιατικού Σπουδών), η οποία κάνει λόγο για την ομαλή συμβίωση Ελλήνων και Τούρκων στη Μικρά Ασία πριν από το 1914.

μουσουλμάνων της Ελλάδας, οι οποίοι ήταν «Τούρκοι». Όπως επισημαίνει η Elizabeth Tonkin, «ζούμε στο παρελθόν άλλων ανθρώπων, είτε το ξέρουμε είτε όχι και είτε το θέλουμε είτε όχι».² Οι Έλληνες και οι Τούρκοι, δύο γειτονικές κοινότητες του Αιγαίου και άλλοτε υπήκοοι της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ζουν στο παρελθόν των προγόνων τους, επειδή κατά το πρώτο τέταρτο του 20ού αιώνα και λόγω της ανόδου του εθνικισμού έγιναν εχθροί. Η Renée Hirschon αναφέρει ότι, με την άνοδο του εθνικισμού και την ανταλλαγή πληθυσμών, οι λαοί του Αιγαίου έχασαν την «οικειότητα, που συνοδεύεται από τη δυνατότητα για κατανόηση και σεβασμό, χαρακτηριστικά που πολύ συχνά αντικαθίστανται από την καχυποψία, την εχθρότητα και την αδυναμία συνεργασίας».³

Η εχθρότητα μεταξύ Ελλήνων και Τούρκων πηγάζει από τον 19ο αιώνα, συγκεκριμένα από την Ελληνική Επανάσταση του 1821 με την οποία οι Οθωμανοί Έλληνες απελευθερώθηκαν από την τουρκική ηγεμονία. Ένα άλλο σημαντικό συμβάν ήταν η εισβολή των Ελλήνων στη Μικρά Ασία το 1919 με την υποστήριξη των Μεγάλων Δυνάμεων, καθώς και η ελληνική εθνική φαντασίωση της Μεγάλης Ιδέας, η οποία κατέστρεψε όποιο ίχνος καλής θέλησης μεταξύ χριστιανών και μουσουλμάνων είχε απομείνει στη Μικρά Ασία.* Η Μικρασιατική Καταστροφή του 1922 αποτέλεσε κομβικό σημείο στη ζωή των ορθόδοξων χριστιανών και των μουσουλμάνων Τούρκων, αφού υποχρεώθηκαν να μεταναστεύσουν στην άλλη πλευρά του Αιγαίου και να ενσωματωθούν στα εθνικά κράτη της Ελλάδας

* Πριν από την εκστρατεία του Ελληνικού Στρατού στη Μικρά Ασία είχε προηγηθεί το 1914 ένας πρωτοφανής και ανηλεής ανθελληνικός διωγμός στη δυτική Μικρά Ασία, τον οποίο η συγγραφέας παραβλέπει. Δεν μπορούμε να ερμηνεύσουμε τη Μικρασιατική Εκστρατεία χωρίς να λάβουμε υπόψη μας τον διωγμό του 1914, που έφερε το πρώτο μαζικό κύμα περίπου 200.000 Θρακιωτών και Μικρασιατών προσφύγων στην Ελλάδα.

και της Τουρκίας αντίστοιχα. Το βασικό κίνητρο που ώθησε τους Έλληνες και τους Τούρκους να συγκρουστούν κατά τον 20ό αιώνα, με τον θάνατο χιλιάδων ανθρώπων και με τους υπόλοιπους να βρίσκονται αντιμέτωποι με την πείνα, τις κακουχίες και την υποχρεωτική ανταλλαγή πληθυσμών, ήταν εθνικιστικό.

Ο εθνικισμός είναι μια ιδεολογία που εξαλείφει τις διαφορετικές εθνοτικές ομάδες με σκοπό την ομογενοποίηση του πληθυσμού που έχει την ίδια γλώσσα, την ίδια κουλτούρα, τις ίδιες θρησκείες και την ίδια ιστορία με ένα μυθικό παρελθόν. Ο Μιχάλης Ν. Μιχαήλ αναφέρει ότι ο εθνικισμός και το παρελθόν που έχει οικοδομηθεί πάνω σε μύθους είναι άρρηκτα συνδεδεμένα μεταξύ τους. Ο εθνικισμός οικοδομεί εκ νέου και οικειοποιείται το παρελθόν με τον δικό του τρόπο, και εν μέρει επιβιώνει χάρη στη διάδοση του μύθου.⁴ Επίσης, σύμφωνα με τον Umut Özkirimli, «οι εθνικιστές τείνουν να παρουσιάζουν το έθνος ως το φυσικό ή λογικό αποτέλεσμα μιας σειράς εύκολα αναγνωρίσιμων χαρακτηριστικών, όπως το κοινό έδαφος, η γλώσσα, η θρησκεία ή η αίσθηση του συνανήκειν».⁵ Για τον λόγο αυτό, ο εθνικισμός είναι μια ιδεολογία ενός συγκεκριμένου έθνους που υπερισχύει της έννοιας του κράτους, ενώ παράλληλα προάγει και τονίζει σε υπερβολικό βαθμό την κουλτούρα, τη γλώσσα και την ιστορία του.⁶ Κατά μία έννοια, «ο εθνικισμός ενώνει το πολιτιστικό με το πολιτικό: προϋποθέτει την “κουλτουροποίηση” της πολιτικής και την “πολιτικοποίηση” της κουλτούρας».⁷ Ο εθνικισμός είναι μια πολιτική ιδεολογία, και το έθνος είναι μια μορφή πολιτικής οργάνωσης που διαμορφώθηκε από τη Γαλλική Επανάσταση του 1789.⁸ Δεν πρόκειται για παγκόσμιο φαινόμενο, αλλά αποτελεί προϊόν της ευρωπαϊκής σκέψης των τελευταίων 150 ετών.⁹ Έκτοτε ο σύγχρονος κόσμος μας έχει διαμορφωθεί με βάση την εθνικιστική ιδεολογία, η οποία μέχρι το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου είχε καταστρέψει τις πολυεθνικές αυτοκρατορίες, οδηγώντας στη δημιουργία πολλών εθνικών κρατών.¹⁰ Η κα-